

ABDURAUUF FITRATNING MA'RIFATPARVARLIK FAOLIYATI VA MILLIY UYG'ONISH G'OYALARI

Hojiyeva Ruxsatbegin To'ymurod Qizi

Master's Degree Student of Bukhara State University

khadjievaruxsatbegin1212@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdurauf Fitratning ma'rifatparvarlik faoliyati, jadidchilik harakatidagi o'rni hamda milliy uyg'onish jarayoniga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Fitratning pedagogik, ijtimoiy va siyosiy qarashlari asosida uning millat taraqqiyoti haqidagi konsepsiyasi ochib beriladi. Tadqiqot natijasida Fitrat merosining bugungi ma'naviy islohotlar bilan uzviy bog'liqligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, ma'rifat, milliy uyg'onish, ta'lim islohoti, istiqloq g'oyasi, ijtimoiy taraqqiyot.

Abstract. This article analyzes the educational and enlightenment activities of Abdurauf Fitrat, his role in the Jadid movement, and his contribution to the process of national awakening. Based on Fitrat's pedagogical, social, and political views, the article reveals his concept of national development and progress. As a result of the research, the close connection between Fitrat's intellectual heritage and today's spiritual reforms is substantiated.

Keywords: Jadidism, enlightenment, national awakening, educational reform, idea of independence, social development.

Аннотация. В данной статье анализируются просветительская деятельность Абдурауфа Фитрата, его роль в джадидском движении, а также вклад в процесс национального пробуждения. На основе педагогических, социальных и политических взглядов Фитрата раскрывается его концепция национального развития. В результате исследования

обосновывается тесная связь наследия Фитрата с современными духовными реформами.

***Ключевые слова:** джадидизм, просвещение, национальное пробуждение, образовательная реформа, идея независимости, социальное развитие.*

Kirish. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida yuz bergan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar milliy ongning shakllanishi va jamiyat hayotining yangilanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Bu davrda mintaqa Rossiya imperiyasi mustamlakachilik siyosati ta'siri ostida bo'lib, iqtisodiy, siyosiy va madaniy jihatdan murakkab holatni boshdan kechirayotgan edi. Jamiyatning qoloqligi, ta'lim tizimining eskirganligi, ilm-fanning yetarli rivojlanmaganligi hamda ijtimoiy tengsizlik kabi muammolar milliy taraqqiyotga jiddiy to'siq bo'lib turardi. Ana shunday murakkab tarixiy sharoitda Turkiston ziyolilari orasida jamiyatni yangilash va millatni taraqqiyot yo'liga olib chiqish g'oyalari shakllana boshladi. Ushbu g'oyalar asosida vujudga kelgan jadidchilik harakati milliy uyg'onish jarayonining muhim omiliga aylandi. Jadidlar ta'lim tizimini isloh qilish, ilm-fanni rivojlantirish, milliy o'zlikni anglash va jamiyatni modernizatsiya qilishni o'z faoliyatlarining asosiy maqsadi sifatida belgiladilar.

Jadidchilik harakatining eng yirik namoyandalaridan biri Abdurauf Fitrat hisoblanadi. U nafaqat iste'dodli adib va olim, balki pedagog, siyosatchi va jamoat arbobi sifatida ham tanilgan. Fitrat o'z faoliyatini jamiyatni ma'rifat orqali isloh qilish, xalq ongini uyg'otish va milliy taraqqiyot yo'lini ko'rsatishga bag'ishladi. Uning asarlarida ta'lim, erkinlik, milliy o'zlik, taraqqiyot va mustaqillik g'oyalari markaziy o'rin egallaydi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Abdurauf Fitratning ma'rifatparvarlik faoliyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uning jadidchilik harakatidagi o'rnini aniqlash hamda milliy uyg'onish jarayoniga qo'shgan hissasini yoritishdan iborat. Shu bilan birga, Fitrat merosining bugungi ma'naviy-ma'rifiy islohotlar jarayonidagi ahamiyatini ochib berish ham tadqiqotning muhim vazifalaridan biridir.

Jadidchilik harakati va Fitratning undagi o‘rni. Jadidchilik harakati XIX asr oxiri – XX asr boshlarida musulmon xalqlari orasida shakllangan ijtimoiy-ma’rifiy harakat bo‘lib, uning asosiy maqsadi zamonaviy ta’lim tizimini joriy etish, ilm-fanni rivojlantirish va jamiyatni yangilashdan iborat edi. Jadidlar eski maktab tizimini tanqid qilib, uning o‘rniga yangi usuldagi, ya’ni “usuli jadid” maktablarini tashkil etdilar. Bu maktablarda diniy bilimlar bilan bir qatorda matematika, geografiya, tarix va tabiiy fanlar ham o‘qitila boshladi. Abdurauf Fitrat ushbu harakatning eng faol va ilg‘or vakillaridan biri bo‘lib, u jadidchilik g‘oyalarini nazariy va amaliy jihatdan rivojlantirishga katta hissa qo‘shdi. Fitrat Buxoro muhitida shakllangan bo‘lsa-da, uning dunyoqarashi Istanbuldagi tahsili davomida yanada kengaydi. U yerda Sharq va G‘arb madaniyati, ilm-fani va ijtimoiy tizimini chuqur o‘rganib, ularni qiyosiy tahlil qildi. Fitrat jadidchilikni faqat pedagogik islohot bilan cheklanadigan harakat sifatida emas, balki keng qamrovli ijtimoiy va madaniy yangilanish jarayoni sifatida talqin etdi. Uning fikricha, millat taraqqiyotining asosiy sharti – ilm-fan va ma’rifatni rivojlantirishdir. Shuning uchun ham u ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, yangi maktablar tashkil etish va yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish zarurligini ta’kidlagan.¹

Fitratning ma’rifat konsepsiyasi. Abdurauf Fitratning ma’rifat haqidagi qarashlari keng qamrovli va chuqur falsafiy mazmunga ega. U ma’rifatni shunchaki savodxonlik yoki bilim olish jarayoni sifatida emas, balki jamiyatni tubdan o‘zgartirish va taraqqiyotga olib chiqish vositasi sifatida baholaydi. Fitratning fikricha, ma’rifat inson tafakkurini rivojlantiradi, jamiyatda ijtimoiy faollikni kuchaytiradi va millatning kelajagini belgilaydi.

Fitrat ma’rifatni quyidagi asosiy yo‘nalishlarda talqin qiladi:

- ilmiy tafakkurni shakllantirish
- axloqiy poklanish va mas’uliyatni rivojlantirish

¹ Fitrat A. Tanlangan asarlar. 1-jild.

- ijtimoiy faollikni oshirish
- milliy o'zlikni anglashni kuchaytirish

U ayniqsa yosh avlod tarbiyasiga alohida e'tibor qaratib, ta'lim tizimining jamiyat taraqqiyotidagi hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. Fitrat fikricha, ilm-fan va ta'lim orqali xalqning ongini uyg'otish mumkin. Fitrat ayollar ta'limi masalasiga ham alohida e'tibor bergan. Uning fikricha, ayollarning bilimli bo'lishi jamiyat taraqqiyotining muhim omilidir. Chunki ayol – kelajak avlod tarbiyachisi hisoblanadi. Shu sababli u ayollarning ta'lim olish huquqini qo'llab-quvvatlagan va bu masalani o'z asarlarida faol targ'ib qilgan

Milliy uyg'onish g'oyalari. Fitrat ijodida milliy uyg'onish g'oyasi alohida ahamiyatga ega. U millatning o'z tarixini bilishi, madaniy merosini asrab-avaylashi va zamonaviy taraqqiyot yo'lini tanlashi zarurligini ta'kidlaydi. Fitrat nazarida milliy o'zlikni anglash siyosiy mustaqillikning asosiy shartidir. U o'z asarlarida mustamlakachilik siyosatini tanqid qilib, millatni birlikka chaqiradi. Fitrat fikricha, milliy birlik va hamjihatlik jamiyat taraqqiyotining muhim omilidir. Fitrat qarashlarida quyidagi tamoyillar alohida o'rin tutadi:

- milliy birlik va hamjihatlikni mustahkamlash
- zamonaviy fan yutuqlarini o'zlashtirish
- siyosiy ongni shakllantirish
- erkin fikrlash madaniyatini rivojlantirish

Uning fikricha, millat taraqqiyoti uchun faqat siyosiy o'zgarishlar yetarli emas, balki inson tafakkurining yangilanishi ham zarur.²

Fitrat merosining bugungi ahamiyati. Bugungi globallashuv davrida milliy o'zlikni asrash va ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlash masalasi dolzarbligicha qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, Fitratning ma'rifatparvarlik g'oyalari hozirgi islohotlar jarayonida ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Uning ta'limni

² Fitratning Istanbul davri haqida qarang: Karimov N. Jadidlar merosi.

modernizatsiya qilish haqidagi qarashlari, yoshlarni mustaqil fikrlashga o'rgatish zarurati haqidagi fikrlari zamonaviy pedagogik konsepsiyalar bilan hamohangdir. Fitrat merosi milliy taraqqiyot modelini ishlab chiqishda muhim nazariy manba bo'lib xizmat qiladi.

Fitratning ma'rifatparvarlik g'oyalari Turkiston jamiyatining ijtimoiy-madaniy rivojlanishida muhim rol o'ynadi. U jadidchilikni faqat ta'lim islohoti bilan cheklanadigan harakat sifatida emas, balki millatni uyg'otuvchi keng qamrovli ijtimoiy-madaniy harakat sifatida talqin qildi. Fitrat o'z asarlarida milliy birlik, erkin fikrlash va zamonaviy ilm-fan yutuqlarini o'zlashtirish zarurligini ta'kidlagan. Uning fikricha, millatning taraqqiyoti ilm-fan va ma'rifatga asoslanishi kerak. Shu sababli u ta'lim tizimini yangilash, yangi usuldagi maktablar tashkil etish va yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish g'oyasini ilgari surdi.

Bugungi globallashuv davrida ham Fitratning g'oyalari o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Uning milliy o'zlikni saqlash, ta'limni modernizatsiya qilish va yoshlarni mustaqil fikrlashga o'rgatish haqidagi qarashlari zamonaviy pedagogika va ijtimoiy taraqqiyot konsepsiyalari bilan uyg'unlik kasb etadi.

Xulosa. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Abdurauf Fitrat Turkiston tarixida muhim o'rin egallagan ma'rifatparvar ziyolilardan biridir. U ma'rifatni milliy uyg'onishning asosiy omili sifatida talqin qilib, jamiyatni yangilash yo'lida faol kurash olib borgan. Fitratning pedagogik, siyosiy va ijtimoiy qarashlari milliy o'zlikni anglash, erkin fikrlash madaniyatini shakllantirish va jamiyat taraqqiyotini ta'minlashga xizmat qilgan. Fitrat merosi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Uning g'oyalari zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirish, yoshlarni mustaqil fikrlashga o'rgatish hamda milliy qadriyatlarni asrash jarayonida muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov B. Milliy uygʻonish davri adabiyoti. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2004.
2. Karimov N. Jadidlar merosi va istiqlol mafkurasi. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2001.
3. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. 1–2 jild. – Toshkent: Fan, 2000.
4. Ahmedov B. Jadidchilik harakati tarixi. – Toshkent: Sharq, 1999.
5. Rajabov Q. XX asr boshlarida Turkiston maʼrifatparvarligi. – Toshkent: Akademiashr, 2010.